

РОЛЬ МІФОНІМІВ ТА БІБЛІЙНИХ ОНІМІВ У СТВОРЕННІ СЕМАНТИЧНОЇ АУРИ АНТРОПОЕТОНІМА МОТРЯ В ІСТОРИЧНІЙ ЕПОПЕЇ БОГДАНА ЛЕПКОГО «МАЗЕПА»

Вінтонів Т.М.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053
t.vintoniv@kubg.edu.ua

У статті на матеріалі творів Б. Лепкого проаналізовано критерії розмежування поетонімів і омонімічних реальних імен, які базуються на різних денотативно-сигніфікативних відношеннях у цих іменах. Значна увага приділена тому, яку паралель проводить автор між Мотрею та біблійними онімами, міфопоетонімами. З'ясовано, що Б. Лепкий використав значний документальний матеріал і загалом дотримувався історичності з типовими романічними рисами. Простежено вжиті автором засоби для номінації головної героїні Мотрі Кочубей у циклі творів про Мазепу. Доведено на прикладі антропоетоніма «Мотря», що власні імена різних типів здатні передавати у творах історичний і національний колорит. Завдяки міфонімам і біблійним іменам, вжитим Б. Лепким для позначення та порівняння Мотрі Кочубей, створено індивідуально-авторські літературні образи, що взаємодіють один з одним, утворюють певні асоціації, доповнюють зміст і взаємно збагачуються.

Ключові слова: антропоетонім, біблійний онім, міфопоетонім, семантика, поетонім, онімна лексика.

Вінтонів Т.

Роль мифонимов и библейных онимов в создании семантической ауры антропоэтонима Мотря в эпопеи Б. Лепкого «Мазепа»

В статье на материале произведений Б. Лепкого проанализированы критерии разграничения поетонимов и омонимических реальных имен, которые базируются на разных денотативно-сигнификативных отношениях в этих именах. Значительное внимание уделено тому, какую параллель проводит автор между Мотрей и библейными онимами, мифопоэтонимами. Выяснено, что Б. Лепкий использовал большой документальный материал и в целом придерживался историчности с типичными романическими чертами. Прослежены использованные автором средства для номинации главной героини Мотри Кочубей в цикле произведений о Мазепе. Доказано на примере антропоэтонима «Мотря», что имена различных типов способны передавать в произведениях исторический и национальный колорит. Благодаря мифонимам и библейским именам, которые использовал Б. Лепкий для обозначения и сравнения Мотри Кочубей, создаются индивидуально-авторские литературные образы, которые взаимодействуют друг с другом, образуют определенные ассоциации, дополняют содержание и взаимно обогащаются.

Ключевые слова: антропоэтоним, библейный оним, мифопоэтоним, семантика, поэтоним, онимная лексика.

T. Vintoniv

The Role of Mythonyms and Biblical Proper Names in Creation of Semantic Aura of Antropoetonum Motria in Epic "Mazepa" by Bohdan Lepkyi

Attention of scientists is attracted by poetonyms of certain works, by individual author's peculiarities of the selection of naming, as well as by national and cultural factors that determine the use of those or other types of proper units in fiction. Despite the fact that the proper names of writings are increasingly becoming the object of research and there is forming the theory of poetic onomastics, there is still a lack of special studies, devoted to such a layer of vocabulary of proper names as mythonymy and biblical proper names, especially its use in artistic works.

One of the most controversial issues of poetics of proper names is the problem of attitude towards names that function in a work of art, coinciding simultaneously with the proper names of real historical persons.

The question of interpretation of real names and poetonyms is still relevant to researchers. The poetonyms are secondary nominations, which represent fictitious, not real denotate, that exist in the author's imagination. The artistic image of any historical person is a fake name, that is, fictitious relative to reality.

On the example of works by Bohdan Lepkyi the article analyses the criteria for differentiation between poetonyms and homonymous real names, which are based on different denotative-significative relations

in these names. Great attention is paid to parallel the author draws between Motria and other historical individuals, biblical proper names, and mythopoetonyms. It is found out that Bohdan Lepkyi used a lot of documentary material and generally respected historicity in typical romantic features. For example, his Motria, by Ukrainian literary tradition, has an inflated level of national consciousness. It is traced the methods used by Bohdan Lepkyi for the nomination of the main character of Motria Kochubei in the cycle of works about Mazepa. It is proved by an example of the anthropoetonym "Motria" that proper names of various types are capable to reflect historical and national colour in the works. And thanks to the mythonyms and biblical names, used by Bohdan Lepkyi for the designation and comparison of Motria Kochubei, it is created individual author's literary images that interact with each other, form certain associations, complement the content and mutually enrich themselves.

Key words: anthropoetonym, biblical proper name, mythopoetonym, semantics, poetonym, vocabulary of proper name.

Вступ. До питання семантики антропонімів зверталися такі вчені, як Л.О. Белей, І.М. Железняк, В.М. Калінкін, Ю.О. Карпенко, В.М. Михайлов, Є.С. Отін та ін., які розглядали не тільки етимологію імен, а й конотативну сфери поетонімів та їх лексикографічні інтерпретації.

Слушно зауважив В.М. Михайлов: «Завжди привертають увагу деякі особливості вживання власних імен історичних, реальних осіб. Тоді, коли такі власні імена служать для називання їх справжніх володарів, які виступають у творах дійовими особами, часто виникають сприятливі умови для того, щоб семантичні та стилістичні потенції власних імен активізувались» [13, 62].

Мета статті — виявити семантико-стилістичні властивості поетонімів та їх роль у формуванні й розвитку поетонімії художнього твору.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання низки конкретних завдань:

- 1) дослідити тематичні групи власних назв в аналізованих художніх текстах;
- 2) розглянути ступінь відповідності семантичної сфери поетонімів, вживаних в історичних творах, семантиці співвідносних одиниць реального ономастикону;
- 3) простежити критерії відбору онімних одиниць в історичній оповіді;
- 4) визначити обов'язкові й факультативні аспекти відповідності художньої поетонімії реальній.

Результати дослідження та обговорення. Одним із найбільш дискусійних питань щодо поетики власних імен є зіставлення реальної історичної особи та її художнього образу, створеного автором. Як це розуміти? Чи можна ототожнювати реальну історичну особу з літературним героєм, який має таке ж ім'я? Актуальним для дослідників і на сьогодні залишається питання інтерпретації реальних імен та поетонімів. Поетоніми — це вторинні номінації, що мають за собою не реальні денотати, а фіктивні, які існують в уяві автора. У художньому творі функціонують тільки поетоніми. Художній образ будь-якої історичної особи — це фіктивне ім'я, тобто фіктивне щодо реальності. В.М. Калінкін наголошує, що поетонім — певна «фікція», оскільки він не іменує реальних предметів у повному розумінні цього слова. Дійсність

літературного твору — це свого роду віртуальна реальність, і відповідно поетоніми в ній позначають віртуальні об'єкти [5, 114–116].

Значна кількість так званих історичних, а також міфологічних і літературних імен, які означають такі поняття, що різняться своєю визначеністю, довговічністю і широкою вживаністю, являють собою стійкі лексичні одиниці. Їм притаманні широкі сугестивні асоціативні можливості щодо входження в загальнолітературну мову чи в окремі її стилі. Нерідко ці імена можуть мати у своєму значенні й деякі характерні риси відповідних носіїв [13, 55]. Проте нас цікавлять лише ті імена, які є абсолютними омонімами імен реальних, що збігаються за формою, звучанням і графікою.

Зазвичай автор особисто не знайомий з тією історичною особою, яку описує у своєму художньому творі. Він просто її уявляє. Це денотат віртуальний. Автор використовує лише ім'я, що збігається з реальною історичною особою. В.М. Калінкін зазначає, що для точного уявлення про семантико-стилістичні процеси, які відбуваються в художньому творі за участю онімної лексики, важливо знати, як взаємодіють із поетонімами і літературним текстом будь-які заміни власних імен, уживані письменником. У прозовому художньому творі досить часто й природно вживаються різного роду займенникові заміни, а в деяких текстах, можливо, перше місце займатимуть різні ідентифікатори, що називають персонаж. Аналіз власних імен за допомогою розуміння контексту припускає можливість проникнення у їх семантичне наповнення дескрипцій, які відображують наявні ознаки об'єкта [6, 215].

Б. Лепкий, як і будь-який інший автор, створюючи твір на історичну тематику, обов'язково мав ретельно вивчити історичні документи й, звичайно, дати власну оцінку подіям і особам. І вже на основі здійсненого дослідження створити свій образ, зокрема Мотрі.

Слід зазначити, що про Кочубея та Івана Мазепу написано чимало. Вчинок першого цілий ряд дослідників пояснює прагненням викрити гетьмана як зрадника царя, довести свою вірнопідданість Петру I й помститися за «наругу» над донькою Мотрею [14, 280]. Проте уважне вивчен-

ня історичних документів у цій справі, а також обставин появи «чолобитної» дають змогу дійти дещо інших висновків щодо мотивів написання викривального документа. На перший погляд здається, ніби Кочубей усе те справді здійснив «по семейной своей злобе» [18, 235]. Однак відомо, що конфлікт між Кочубеями та І. Мазепою через Мотрю розгорівся в 1704 р., тобто на три роки раніше від написання доносу [18, 222]. Не заперечним є і той факт, що гетьман відверто висловлював свої антимосковські оцінки тих чи тих подій, а отже, не вважав В. Кочубея небезпечною людиною, яка на схилі літ може виступити проти нього. Категорична думка історика Я. Тинченка про те, що «у загибелі української Держави Івана Мазепи було також повинне захоплення гетьмана шістнадцятирічною дівчиною — це факт» [20, 18], є ефектною, але не відповідає дійсності. Крім того, наголошує С. Павленко, треба брати до уваги, що В. Кочубей у 1708 р. мав уже 68 років. У документах немає повідомлень, скільки літ прожила Мотря до 1704 р. Можливо, їй уже було 20–22 роки, а то й більше [14, 291].

До теми кохання між Мотрею і Мазепою звертався у своїй творчості й О. Пушкін у поемі «Полтава». Однак героїню його твору звати *Марією*. У своєму щоденнику О. Пушкін пояснює це тим (див. В.М. Михайлов [13]), що ім'я Мотря «грубое, простонародное». З цього приводу слід зазначити, що в українській мові на відміну від російської це ім'я має більш мейоративне значення. Семантика імен *Мотря* і *Марія* різна. У лексикографічній праці «Власні імена людей» подано таке тлумачення останнього: «Марія — *д.-євр.*; те саме, що Маріамна: *Marūām*; можливо, від *māgā* — чинити опір, відмовлятися, заперечувати або від *mārāg* — бути гірким чи від *m-r-y-m* — кохана, бажана» [16, 158]. У «Словнику українських імен» І.І. Трійняка: «Марія, ж.; *гр.* особ. ім. *Marīam*, *Marīa*, *лат.* особ. ім. *Marīa* < *д.-євр.* особ. ім. *Mirīām* < *д.-євр.* *mārāg* “бути гірким” — гірка; або *д.-євр.* *mārā* “чинити опір”, “відмовлятися”, “заперечувати” — яка чинить опір, заперечує; вперта; канонізоване християнською церквою» [21, 212]. Щодо семантики імені Мотря, то в «Етимологічному словнику української мови» зазначено: «Мотря [Мотрона], ст. Мотроуна (1428), Матрѡна «учтивая невѣста, пані, господыня» (1627); — р. Матрѣна, Матрона, *бр. болг.* Матрона, Матруна, *стсл.* Мотрона — через церковнослов'янське посередництво запозичене в давньоруську мову з грецької; *гр.* *Ματρώνη* походить від *лат.* *Mātrōna*, букв. “поважна заміжня жінка”» [2, 523].

Автор має право вибирати характерні риси імені. Він опише персонаж або зображує його згідно з тими виражальними властивостями, які закріпились за цим ім'ям, до цього прирошується семантична сфера останнього. Характеристику персонажа простежуємо через словосполучення:

«гарна, незвичайна, дівчина крутої вдачі», «Господь таку гарну тебе создав», значеннєвий відтінок яких утворює семантичну ауру імені загалом. Цікаво, що у творах Б. Лепкого Мотрю можна назвати і Марією, оскільки в її образі, на нашу думку, простежуються помітні риси пушкінської героїні — романтичної, молоді дівчини, юної красуні. Проте у Б. Лепкого образ Мотрі під впливом зображуваних подій зазнає змін. І ось перед читачем постає поважна жінка, соратниця, борець за незалежність України. У семантиці імені відбуваються зміни.

Слід зазначити, що у творах Б. Лепкого й О. Пушкіна в описі героїні можна простежити деякі подібні моменти. Зокрема, Б. Лепкий пише: «Тут мала свої покої молодша Кочубеєва донька Мотря, славна із своєї краси на цілу Україну» (пор. у О. Пушкіна: «*Прекрасной дочерью своей / Гордится старый Кочубей / <...> В Полтаве нет / Красавицы, Марии равной*»). І далі: «— Кращої панночки на цілій Україні нема, — шептали між собою дівчата, а Марія Федорівна прямо молилася до тої божеської краси». У О. Пушкіна рухи Марії нагадують «...лебедя пустынних вод» (Пушкін) й у Б. Лепкого: «...здавалося, немов Мотря не доторкається землі, лиш пливе у повітрі, то лебідкою посувається по хвилях спокійного ставка, то знов ніби пшеничкою хвилює під шум вечірнього вітру».

Кохання Мазепи й Мотрі було трагічне. Адже, як відомо, гетьман був хрещеним батьком дівчини, а церква такий зв'язок, а тим більше шлюб, не могла благословити. Проте Мотря, здається, драми зі свого нещасливого кохання не робила. Згідно з історичними джерелами, вона вийшла заміж за гетьманського дворянина Василя Чуйкевича, який був спершу військовим канцеляристом, потім господарем Гадяцького замку, а згодом став генеральним суддею (1709). Він узяв участь у повстанні Мазепи, але під Полтавою здався росіянам у полон і був засланий до Сибіру. Мотря, за свідченнями істориків, закінчила своє життя в монастирі.

Слід зазначити, що іноземців більше приваблювала історія любовних пригод гетьмана, викладена у спогадах польського шляхтича Яна Пасека, а українців — саме ця, розказана Б. Лепким. Автор використав великий документальний матеріал і загалом дотримувався історичності з типовими романічними пересадками. Наприклад, Мотря у Б. Лепкого за українською літературною традицією має завищений рівень національної свідомості. Автор дає їй таку характеристику: «Чув, як горіла бажанням волі і слави, охотою пірвати нута, котрими була зв'язана Україна. З кожного її слова біла міць, як міць землі весною, в кожнім погляді горів огонь, подібний до сонячного сяйва, котре озолочує дозріваючі лани української пшениці».

Поетонімія відконтонімного походження репрезентована античними міфологічними іме-

нами, біблійними онімами, іменами літературних персонажів, які алегорично виражають певну авторську ідею, допомагають створювати узагальнено-символічний значеннєвий образ.

«Міфонімія — це своєрідний сектор ономастичного простору, створений на зразок реальної його частини, — зазначає О.В. Суперанська, — до нього входять іменування людей, тварин, рослин, народів, географічних і космографічних об'єктів, різних предметів тощо, які у дійсності не існують. Особливе місце в ньому посідає теонімія, найбільш яскраво представлена в політеїстичних релігіях, і демононімія (іменування різних духів, вищих і нижчих, добрих і злих). Імена героїв і титанів — найближчі до антропонімії — займають проміжне становище між антропонімією і теонімією. Межа між богами і героями в давніх греків не цілком чітка, звідси ототожнення деяких героїв із богами» [19, 180]. Слід зазначити, що міфонімія включає не тільки неіснуючі об'єкти, а й ті, що міфологізувались з реальних і набули надприродних рис. Оними міфологічного й біблійного походження в художній літературі зазвичай набувають нових ознак, їх зміст, а часто й форма трансформуються. Саме в художньому тексті вони стають важливим елементом мови автора, беручи участь у формуванні художніх образів і цілісності всього твору. До того ж вживання міфологічних імен дає можливість схарактеризувати героїв шляхом їх порівняння з носіями цих імен за принципом подібності або контрасту.

Зокрема, у Б. Лепкого знаходимо такі стилістично марковані міфоніми та біблійні оніми, які автор вживає для порівняння і ототожнення Мотрі зі святою Варварою, Пречистою Дівою, Діаною, амазонкою, русалкою, сфінксом, німфою, Афродитою, Немезісом, Савською царицею, Марією Єгиптянкою — Магдалиною, жрицею Киприди, дитиною Содоми, Єленою з троянської війни.

Так, Мотря сильна духом, вона має чоловічу вдачу, тож автор порівнює її з амазонкою: «Ціла надія на Мотрю. Вона обіцяла бути його заступницею перед своїм батьком, а за Мотрине слово можна й голову класти. У неї жіноча врода, але мужеська вдача. Це якась незвичайна дівчина. Як вона слухала його оповідання, аж горіла ціла, сяяла, — руки її дрижали, затискалися, ніби шукали шаблюки. Це якась амазонка» <...> І Чуйкевичеві прийшов на гадку старий міф про хоробрих, бойких жінок. Амазонка...» (Б. Лепкий).

За античною міфологією, амазонка (гр. *amazones*) — представниця войовничого племені жінок, які не терпіли у своєму середовищі чоловіків. У переносному значенні амазонкою називають жінку-вершницю, войовничу жінку, а також жіноче вбрання для верхової їзди [17, 29].

Сама Мотря характеризує себе так: «Я сильна і витривала, хоч і жінка. І мовчати вмю, — великим мовчанням любові» (Б. Лепкий). У свою чер-

гу, закоханий у Мотрю Чуйкевич, ототожнює її з богинею: «“Богиня!” — майнула Чуйкевичеві крізь голову. <...> Господь ніби створив тебе для щастя і раювання» (Б. Лепкий). Побачивши дівчину на коні, він називає Мотрю античною богинею Діаною: «Діана! — крикнув і скочив на коня. — Діана! Долиною, як вітер, летів чорний розгуканий кінь і на хребті ніс — Мотрю. Вітер розвіяв її волосся, широкі рукави лопотіли, як крила, очі, як дві зорі, горіли»; «<...> то химерний дівочий сміх Мотрі, і йому здавалося, що десь там далеко перед ним старинна богиня Діана вертає з ловів і сміється, аж зі сну будяться лісові квітки, аж з озера русалки виринають, зазираючи крізь віття дерев на круту доріжку — що там таке?» (Б. Лепкий).

Діана (лат. *Diana*), за давньоримською міфологією, — римська богиня рослинності. У грецькій міфології ототожнювана з Артемідою (гр. *Artemis*), дочкою Зевса й Лето, сестра Аполлона; первісно шанована як богиня тваринного й рослинного світу. За пізнішими віруваннями, богиня мисливства, лісів і гір; її шанували також як богиню Місяця (ототожнюючи з Гекатою) і породіль. На Діану переносяться всі функції грецької богині. Метафорично Артеміда (Діана) — синонім дівочої чистоти, цнотливості, іноді Місяця [17, 39, 86].

Через закоханого Чуйкевича автор дає Мотрі опосередковану характеристику. Вона постає одночасно і як богиня, і як небезпечна русалка: «Може, в цій дівчині дійсно покутує душа якої богині, а може, вона й сама богиня... — говорив до себе Чуйкевич, почувавши непереможний чар Мотриної появи. — Манить і відтручує від себе, відтручує і знову манить, як русалка, заки затягне вглибінь. Дивна, нерозгадана вдача. Тим вона сильна, тим і небезпечна. Ніколи не знаєш, що вона скаже і що зробить, стоїть перед тобою, як загадка нерозгадана. Чекаєш гніву, — сміється; усміху ждеши, — сердиться, а все не так, як другі. Із-за неї не тільки голову, але й душу погубиш...» (Б. Лепкий). Інколи Мотря навіть сама вірила в те, що вона інша, що, можливо, в неї вселилася якась богиня й жалкувала, що не народилась раніше.

Порівняння Мотрі з поетонімом Афродіта — це посилання на любов Мотрі й Мазепи. Мотря — Афродіта, а Мазепа — Зевс: «Дівчина, як ланя, як сама Афродіта, а влюбила в старого Зевеса. — Видно, що він справжній Зевс на вашому Олімпі» (Б. Лепкий).

Афродіта (гр. *Aphrodite*) — богиня вроди й кохання, мати Ероса, цариця німф і харит. Вона є втіленням краси, чарівної жіночності. У переносному значенні Афродіта (Венера) — красуня. І досі цей образ не втратив своєї привабливості для митців, які втілюють у ньому уявлення сучасників про жіночу вроду і грацію [17, 47–48].

За Платоном, найвищою ідеєю є «ідея краси і добра. Вона не тільки перевершує все реально існуюче добро і красу тим, що досконала, вічна

і незмінна, але й стоїть над усіма ідеями» [3, 138]. Гетьман Мазепа і Чуйкевич дають Мотрі таку незвичайну, таку піднесу характеристику: «*Ти — пісня високосферна, платонський ідеал, життя без тебе, це темний провал, без тебе я й слави не хочу, славою тебе озолочу. Мотре, сонце моє!*» (Б. Лепкий).

Дуже часто на сторінках твору Б. Лепкого можемо спостерігати його захоплення головною героїнею. Для більш повного розкриття її образу він звертається до вживання символів з усної народної творчості: «... виринала *стать Мотрі, струнка та гнучка, як на виднокрузі тополя, горіли горді очі, уста всміхалися нерозгаданю усмішкою, усмішкою, що спосібна була довести його до найвищого захоплення і до найбездоннішої розпуки*; «*Цей парубок закохався у Кочубеєву Мотрю, ну, як чорт у вербу. — Добра мені верба, Кочубеєва Мотря! Це ж найпишніша троянда, пане-товаришу! — завважив Орлик*» (Б. Лепкий).

Як відомо, верба в українському фольклорі — це поетичний символ дівчини або заміжньої жінки. Найчастіше вербове гілля асоціюється зі смутком і жалем. З тополею у народних піснях порівнюють красиву, струнку дівчину [23, 228].

Неодноразово Б. Лепкий порівнює Мотрю з русалкою (синонім берегиня, мавка, німфа). Це казкова істота в образі гарної дівчини з довгим волоссям, яка живе у воді, в полі або лісі. Русалка — це символ спокуси, небезпека, яка чагує на людину, але водночас вона є символом краси водної стихії [22, 457–458]. Так, Мазепа називає Мотрю русалкою: «— *І будеш серед тих троянд ходити, як русалка; як видиво райське, до якого рвалася душа моя в молодості ранній і в мужеськїм віці бурливім, а яке Господь щолити під вечір життя зіслав мені*». Проте вона заперечує це: «...спасибі вам за це. Але ні русалкою, ні видивом я не хочу бути. Вірною подругою рада стати для вас, повірницею думок і співробітницею щирою» (Б. Лепкий).

Знаходимо у творі Б. Лепкого й стилістично марковані біблійні оніми, зокрема порівняння Мотрі зі святою Варварою: «*Коли б не довіряв тобі, то не кохав би і не робив би тебе своїм генеральним писарем. Отже, знай: я Мотрі Кочубеївни не поривав, кажу тобі це рішучо! Але вона сама втекла до мене, як свята Варвара втікала від своїх недобрих родителів*» (Б. Лепкий). Мотря вчинила як свята Варвара (християнська свята, великомучениця): втекла від свого батька. За переказами, у юному віці Варвара постраждала за сповідання віри Христової. За присудом місцевої влади її стратив власний батько, жорстокий язичник Діоскор.

Мотря порівнюється і з Пречистою Дівою: «*Прости, Боже, що я щось таке кажу, але вона виглядала, як Пречиста Діва на образі Благовіщення. Така покїрна, захоплена, а на його дивилася, як на ангела, що з небес злетів*» (Б. Лепкий).

Як уже зазначалося, семантика імені Мотря змінюється, як і сама героїня. Ці зміни помітні не тільки в поведінці, а й у ставленні інших людей до неї: «*Як же вона змінилася! Це вже не та сама Мотря. Ні слїду колишніх примх, тієї дивної афектації, того демонїзму, котрий доводив його до розпуки. Була спокїйна, тиха, ніби рішена на те, щоб покїрно прийняти присуд судьби і вповнити його*; «*Видно, так Бог хотїв*», — казала не раз...» (Б. Лепкий). Та й сама Мотря про себе говорить: «*Я хотїла другою бути... Ви знаєте, як я хотїла... Змирилася перед життям, калялася гордостї прежної, бажала стати послушницею волї Господньої по законам церкви і по звичаям нашим*» (Б. Лепкий). «*І Мотря іншою ставала. Це вже не дївчина, котру він полюбив останнім жаром душі, а його донька, котру рад був притулити до грудей за тисячі тих доньок України, що тепер страдали*» (Б. Лепкий).

Семантика власного імені міфологічного і біблійного походження постає із вміщеної в імені інформації, з мовних, мовленевих і спеціальних ономастичних функцій, стилістичного й естетичного аспектів. У художній літературі стилістично важливою є енциклопедична і мовна інформація, яку містить власна назва. Вплітаючись у єдину художню тканину твору, вона вносить додаткові відомості, які часом недоступні для розуміння при першому прочитанні.

Серед онімних перифраз щодо імені Мотря трапляються і синонімічні до інших поетонімів, які вже вживались у творі, але в поєднанні зі словом «українська» набувають іншого відтінку: «— *Українська Венус найчистїшої води*» (Б. Лепкий) (Venus (Венера) у давніх римлян богиня краси і кохання, любовної пристрасті. Мати Амура, покровителька римлян [17, 56].) «*Але з Мотрею він не знав, як йому бути. Привик до гарно образованих панночок, котрі в розмові з чужим чоловіком поза "так" і "ні" далеко не виходили, а тая українська німфа прямо грається ним, як куклою з вертепу*» (Б. Лепкий).

Німфи (гр. νυμφαι; νυμφη — дївчина, наречена, молода жінка) — другорядні божества, які живуть у печерах, лісах, полях, горах, річках, джерелах й уособлюють сили та явища природи. За міфами, німфи могли жити довго, але не були безсмертні. Від шлюбів німф із богами народжувалися герої (Ахіллес, Еак). Вони були втіленням усього приємного, зворушливого, милого в природі. У переносному значенні німфа — вродлива жінка [17, 149].

У «Полтаві» Б. Лепкого порівнюється колишня й теперішня Мотря, а вжиті у творі міфопоетоніми розкривають глибше її образ: «*То не колишня Мотря стояла перед ним, а видиво якесь. Тамта тягнула до себе, приманювала, як молодість, як весна, сп'янювала, чарувала, а теперішня поневолювала, побїджувала, як Немезїс, як фурія, як світовладна конечність*» (Б. Лепкий).

Немезіс (*гр.* Nemesis) (одна з дочок Нікс (Геїод) — богиня людської долі, покровителька суспільного порядку, уособлення кари богів. Грецька мудрість зобов'язувала бути поміркованим у словах, учинках і прагненнях. Хто хизується своєю силою й успіхом, підноситься над іншими, той зневажає богів і рано чи пізно буде покараний. Образ Немезіди інколи зливається з образом Геї або Афродіти. У переносному значенні Немезіс — кара, відплата [17, 147]; Фурії (*лат.* Furiae) — богині помсти, ототожнювалися з Ериніями (це міф про перше у світі насильство проти батьків) [17, 208].

У «Батурині» Б. Лепкого Мотря після допиту ототожнює себе з такими онімними перифразами: «Савська цариця? Марія Єгиптянка — Магдалина? Киприди жриця, Содоми дитина? Кинута на українські лани? Елена з троянської війни?» (Б. Лепкий) — і одразу ж заперечує: «Ах ні. Куди там, куди мені!» (Б. Лепкий). Розглянемо їх більш детально.

Савська цариця — біблійна цариця із Сави (країни, розташованої у Південній Аравії (Ефіопії)), в якій завжди правили жінки. Почувши про славу Соломона та його мудрість, вона прийшла з далекої країни, щоб випробувати царя загадками (3 Цар. X гл.), і повернулася з багатими дарунками. За абіссинськими переказами, у неї від Соломона народився син Менелік, який став родоначальником абіссинських царів.

Біблійні імена, які визначають характер антропомімічного репертуару християнської культури, подаються як духовні функції, що дають змогу наблизитись до пізнання Бога, відносин людини та Бога, до розуміння місця кожної людини у світі тварин, задуманим Богом [4, 135].

Марія Магдалина (Марія η Μαγδαληνη) — послідовниця Ісуса Христа, свята, мироносиця. У «Новому Завіті» її ім'я згадано в кількох епізодах: була зцілена Ісусом Христом від одержимості «сем'ю бісами» (Лук. 8, 2); слідувала за Христом, служила йому і ділилася своїми надбаннями (Мк. 15, 40–41, Лук. 8, 3); була присутня на Голгофі при кончині Господа (Матф. 27, 56 та ін.); була свідком його погребіння (Матф. 27, 61 та ін.); була однією із «жон-мироносиць», яким ангел «возвістив» про Воскресіння (Мк. 16, 1–8): побачивши Ісуса, спочатку прийняла його за садівника, а впізнавши, хотіла доторкнутися до нього. Та Христос не дозволив (Noli me tangere), проте доручив їй возвістити апостолам про своє воскресіння.

Прізвисько «Магдалина» (*др.-гр.* Μαρία η Μαγδαληνη), яке носила одна із євангельських Марій, традиційно розшифровують як «уроженка міста Мигдал-Ель». Також пор. з *євр.* migdal і *арамейск.* magdala — буквально «вежа». Є таке припущення, що слово «Магдалина» могло вживатися в Талмуді — magadella (מגדלה) — буквально «та, що завиває волосся». У незнайомих з івритом і давньогрецькою мовою середньовічних пись-

менників етимології інколи фантастичні: «Магдалина» може інтерпретуватися як «постійно звинувачена» (*лат.* manens rea) тощо [10]. Прочитання Магдалини різне: у православній церкві — це рівноапостольна свята, мироносиця, описана в євангельських епізодах, а в католицькій — це образ «блудниці, що кається».

Магдалина ототожнюється (й певною мірою запозичує деякі сюжети з життя) зі св. Марією Єгипетською, неєвангельською грішницею V ст. і набуває рис блудниці, що кається. Марія Єгипетська ще одна жінка, образ якої Б. Лепкий поєднав із Магдалиною і по-своєму інтерпретував її як грішницю, назвавши одним іменем — Марія Єгиптянка — Магдалина.

Киприда — у давньогрецькій міфології одне з імен Афродіти. Киприда — (Κυpris, Κυρία) — епітет Афродіти, який походить від назви острова Кіпр — її улюбленого місця перебування [17, 125].

Ще одним зверненням до Біблії у порівнянні Мотрі є вживання словосполучення *Содоми дитина*. Содом і Гоморра — давньопалестинські міста, спалені на знак покарання за розбещеність жителів (Буття, гл. 19). Звідси вислів «содом», «содом і гоморра», що означає розбещеність, хаос, безладдя [24, 293].

Зверненням до грецької міфології є вислів *Елена з троянської війни?* Елена — дочка Зевса й Леди, дружини Тіндарея, сестра братів Діоскурів і Клітемнестри; найвродливіша з жінок і одна з найпопулярніших героїнь давньогрецького епосу. Вона зображена як смертна жінка, дружина царя Спарти Менелая. Елена, яку викрав Паріс, живе в Трої, проте хоче повернутися до першого чоловіка й доньки Герміони. Пріам і троянські старійшини віддають належне вроді Елени. Після захоплення Трої Елена разом із Менелаям повертається в Спарту [17, 107].

Всі ці біблійні оніми й міфопоетоніми вносять додаткову інформацію про антропоетонім, проте сама Мотря вважає себе звичайною людиною: «Я тільки Мотря, Кочубеєва донька. Знаєш? Того, що голову зрубали, бо забажав булави. Не так він, як мати. <...> Я Мотря, я тільки Мотря, Чуйкевича дружина, на леваді квітка синя, в винограднику китиця доспілого вина...» (Б. Лепкий). Після всього перенесеного Мотря почувається стомленою. Вона порівнює себе з тією, якою була і яка є зараз: «Мотря — це була потуга, а тепер — неміч безсила, Мотря, як квіт, котрий підкосила судьби невблаганна коса. Де ділась сила і краса, де ділись мрії і бажання, погасла зіронька остання, темрява і могила». Проте вона не зламана: «Та не скінчився світ, з-над могили сонце встане, усміхнене, рум'яне, дихне жадобою життя, нові думки, нове чуття, і знов воскресну я» (Б. Лепкий).

Висновки. Даючи персонажу ім'я, письменник враховує характер, зовнішні чинники й вну-

трішній світ свого героя. Власне, ім'я входить в художній твір вже з певними можливостями персоніфікації і завданнями твору. Інколи автор свідомо вводить те чи те ім'я, проте згодом може з'ясуватися, що воно виконує більш значущу роль, ніж це було задумано спочатку [12, 145]. Так і з найменням Мотря. Міфоніми і біблійні імена, вжиті Б. Лепким у творі для позначення та порівняння

Мотрі Кочубей, створюють індивідуально-авторські літературні образи, що взаємодіють один з одним, утворюють певні асоціації, доповнюють зміст і взаємно збагачуються.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні міфонімів та біблійних онімів у художніх творах на історичну тематику українських та зарубіжних письменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркас М.М. Історія України-Руси / Вступне слово і комент. В.Г. Сарбея. — Факс. вид. / М.М. Аркас. — К. : Вища шк., 1990. — 456 с.
2. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні [голов. ред. О.С. Мельничук]. — К. : Наук. думка, 1983. — Т. 3. — 1989. — 552 с.
3. История философии в кратком изложении / пер. с чеш. И.И. Богута. — М. : Мысль, 1991. — 590 с.
4. Запольская Н.Н. Рефлексия над именами собственными в пространстве и времени культуры / Н.Н. Запольская // Имя: Семантическая аура / Ин-т славяноведения РАН ; отв. ред. Т.М. Николаева. — М. : Языки славянских культур, 2007. — С. 133–150.
5. Калинин В.М. Несколько предварительных замечаний к теории поэтонима / В.М. Калинин // Матеріали вузівської конференції професорсько-викладацького складу за підсумками науково-дослідної роботи: Філологічні науки. — Донецьк, 1997. — С. 114–116.
6. Калинин В.М. Поэтика онима / В.М. Калинин. — Донецьк : Юго-Восток, 1999. — 408 с.
7. Лепкий Б. Мазепа: Трилогія. — Кн. 2. — Полтава: Іст. повісті / Богдан Лепкий / Худож. оформл. Й. Кузишина. — Дрогобич : Відродження, 2005. — 524 с.
8. Лепкий Б. Мазепа: Трилогія. — Кн. 3. — Мотря: Іст. повісті у 2-х т. / Богдан Лепкий / Худож. оформл. В. Шнитка. — Дрогобич : Відродження, 2006. — 496 с.
9. Лепкий Б. Мазепа: Трилогія. 1. Не вбивай. Батурин: Іст. повісті / Худож. оформл. Й. Кузишина. — Дрогобич : Відродження, 2004. — 568 с.
10. Лопухин А.П. Мария Магдалина // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890–1907.
11. Луняк Є. Два шлюби «сонця Руїни» Петра Дорошенка / Є. Луняк // Є. Луняк. Минуле України в романтичних історіях. — Ніжин : Міланік, 2007. — 328 с.
12. Магазаник Э.Б. Ономапоэтика, или «Говорящие имена» в литературе / Э.Б. Магазаник. — Ташкент : Изд-во «Фан» УзССР, 1978. — 148 с.
13. Михайлов В.Н. Экспрессивные свойства и функции собственных имен в русской литературе / В.Н. Михайлов // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. — М., 1966. — № 2. — С. 54–66.
14. Павленко С.О. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники / С.О. Павленко. — К. : Вид. дім «КМ академія», 2004. — 602 с.
15. Радевич-Винницький Я. Епопея Богдана Лепкого «Мазепа»: [післямова] / Я. Радевич-Винницький // Лепкий Богдан. Мазепа: Трилогія. 1. Не вбивай. Батурин: Історич. повісті / Худож. оформл. Й. Кузишина. — Дрогобич : Відродження, 2004. — 568 с.
16. Скрипник Л.Г. Власні імена людей : Словник-довідник / [авт.-уклад. Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківська]. — 2-ге вид., виправ. й допов. — К. : Наук. думка, 1996. — 335 с.
17. Словник античної міфології / [уклад. І.Я. Козовик, О.Д. Пономарів]. — 2-ге вид. — К. : Наук. думка, 1989. — 240 с.
18. Соловьев В.С. Исторические дела философии / В.С. Соловьев // Из истории русской гуманистической мысли. — М., 1993. — 244 с.
19. Суперанская А.В. Имя и эпоха: (К постановке проблемы) / А.В. Суперанская // Историческая ономастика. — М., 1974. — С. 7–26.
20. Тинченко Я. Как одно совращение прославило Украину / Я. Тинченко // Киевские ведомости. — 1998. — 18 июля. — С. 18.
21. Трійняк І.І. Словник українських імен / [авт.-уклад. І.І. Трійняк]. — К. : Довіра, 2005. — 509 с.
22. Україна в словах: Мовокраїзнав. слов.-довід. : навч. посіб. для учнів загальноосвіт. шкіл, ліцеїв, гімназій, студентів, усіх, хто вивчає укр. мову / [упоряд. і кер. авт. кол. Н. Данилюк]. — К. : Просвіта, 2004. — 704 с.
23. Українська минувшина: Ілюстративний етнографічний довідник / [авт. А.П. Пономарьов, Л.Ф. Артюх, Т.В. Косміна та ін.]. — 2-ге вид.— К. : Либідь, 1994. — 256 с.

24. Українська радянська енциклопедія : в 16 т. / [голов. ред М.П. Бажан]. — К. : УРЕ, 1959. — Т. 13. — С. 296.
25. Шевчук В.О. Просвічений володар: Іван Мазепа як будівничий Козацької держави і як літературний герой / В.О. Шевчук. — К. : Либідь, 2006. — 464 с.

REFERENCES

1. Arkas, M.M. (1990). *Istoriia Ukrainy-Rusy* [History of Ukraine]. Kyiv, Vyscha shkoly, 456 p.
2. Etymologichnyi slovnyk ukraiinskoï movy: v 7 t. [The Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: in 7 v.]. (1983). In O.S. Melnychuk (Ed.). AN URSSR. In-t movoznavstva im. O.O. Potebni. Vol. 3, 1989. Kyiv, Naukova dumka, p. 552.
3. *Istoriia filosofii v kratkom izlozhenii* [Brief History of Philosophy]. (1991). (I. I. Bohuta transl.). Moscow, Mysl, 590 p.
4. Zapolskaia, N.N. (2007). Refleksiia nad imenamy sobstvennymi v prostranstve i vremeni kultury. Imia: Semanticheskaia aura [Reflection on Proper Names in Space and Time of Culture]. In T.M. Nikolaieva. (Ed). Moscow, Yazyki slavianskikh kultur, p. 133–150.
5. Kalinkin, V.M. (1997). Neskolko predvaritelnykh zamechanii k teorii poetonima [Some Preliminary Remarks to Poetonim Theory]. *Matepialy vuzivskoi konferentsii profesorsko-vykladatskoho skladu za pidsumkamy naukovy-doslidnoi roboty. Donetsk, Filolohichni nauky*, pp. 114–116.
6. Kalinkin, V.M. (1999). *Poetika onima* [Poetry of Onym]. Donetsk, Yugo-Vostok, 408 p.
7. Lepkyi, B. (2005) *Mazepa: Trylohiia* [Mazepa: Trilogy. — B. 2. — Poltava: East story]. Kn. 2. Drohobych, Vidrozhennia, 524 p.
8. Lepkyi, B. (2006). *Mazepa: Trylohiia*. Kn. 3. Motria [Mazepa: Trilogy. — B. 3. — Motria: East story in 2 b.]. Drohobych, Vidrozhennia, 496 p.
9. Lepkyi, B. (2004). *Mazepa: Trylohiia* [Mazepa: Trilogy. 1. Do not kill. Baturin: East story]. Kn. 1. Ne vbyvai. Baturyn. Drohobych, Vidrozhennia, 568 p.
10. Lopukhin, A.P. (1890–1907). *Mariia Mahdalina* [Mary Magdalene]. *Entsyklopedicheskii slovar Brokhauza i Efrona*. v 86 t. (82 t. i 4 dop.). SPb.
11. Luniak, Ye. (2007). Dva shliuby «sontsia Ruiiny» Petra Doroshenka [Two Marriages of “Sun of Ruins” by Petro Doroshenko]. *Nizhyn, Milanik*, 328 p.
12. Mahazanik, E.B. (1978). *Onomapoetyka, ili «Hovoriashchie imena» v literature* [Onomapoetics or “Speaking Names” in Literature]. UzSSR, Tashkent, «Fan», 148 p.
13. Mykhailov, V.N. (1966). *Ekspressivnyie svoistva i funktsii sobstvennykh imen v russkoi literature* [Expression Properties and Functions of Proper Names in Russian Literature]. *Nauchnyie doklady vysshei shkoly. Moscow, Filolohicheskie nauki*, 2, 54–66.
14. Pavlenko, S.O. (2004). *Otochennia hetmana Mazepy: soratnyky ta prybichnyky* [Hetman Mazepa's Surroundings: Associates and Supporters]. Kyiv, Vyd. dim «KM Akademiia».
15. Radevych-Vynnytskyi, Ya. (2004). *Epopeia Bohdana Lepkoho «Mazepa»* [Epic “Mazepa” by Bohdan Lepky]. Baturyn: *Istorych. povisti Drohobych: Vidrozhennia*.
16. Skrypnyk, L.H. (1996). *Vlasni imena liudei: Slovnyk-dovidnyk* [Personal Names of People: dictionary-reference]. Kyiv, Naukova dumka, 335 p.
17. *Slovyk antychnoi mifolohii* [Dictionary of Ancient Mythology]. (1989). [uklad. I.Ya. Kozovyk, O.D. Ponomariv]. Kyiv, Naukova dumka, 240 p.
18. Soloviev, V.S. (1993). *Istoricheskie dela filosofii* [Historical Affairs of Philosophy]. *Iz istorii russkoi humanisticheskoi mysli*. Moscow, 244 p.
19. Superanskaia, A.V. (1974). *Imia i epokha (k postanovke problemy* [Name and Epoch (to creating problem)]. *Istoricheskaia onomastika*, 7–26.
20. Tynchenko, Ya. (1998) *Kak odno sovrashcheniie proslavilo Ukrainu* [As One Outrage Glorified Ukraine]. *Kievskie vedomosti*, 18.
21. Triiniak, I.I. (2005). *Slovyk ukrainskykh imen* [Dictionary of Ukrainian names]. Kyiv, Dovira, 509 p.
22. *Ukraina v slovakh: Movokraiznavstvo: slovnyk-dovidnyk* [Ukraine in Words: Language Studies, dictionary-reference]. (2004). In N. Danyliuk (Ed.). Kyiv, Prosvita, 704 p.
23. Ponomarov, A.P., Artiukh, L.F., & Kosmina T.V. (1994). *Ukrainska mynuvshyna: iliustratyvnyi etnografichnyi dovidnyk* [Ukrainian Past: illustrative ethnographic guide]. [2nd ed.]. Kyiv, Lybid, 256 p.
24. *Ukrainska radianska entsyklopediia v 16 t.* [Ukraine The Soviet Encyclopedia in 16 v.]. In M. P. Bazhan (Ed.). (1959). Kyiv, URE, Vol 13, 296 p.
25. Shevchuk, V.O. (2006). *Prosvichenyi volodar: Ivan Mazepa yak budivnychiy Kozatskoi derzhavy i yak literaturnyi heroï* [Enlightened Ruler: Ivan Mazepa as a Builder of the Cossackdom]. Kyiv, Lybid, 464 p.